

INGOOIGEM

»PRIVÉ-DOMEIN«

NR. 317

STIJN STREUVELS

INGOOIGEM

HERINNERINGEN UIT
HET LIJSTERNEST

Bezorgd en van een toelichting voorzien door
Jeroen Cornilly en Leentje Vandemeulebroecke

UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS
AMSTERDAM • ANTWERPEN

Copyright © 1951-1957, Stijn Streuvels
bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam
Deze uitgave kwam tot stand in samenwerking met het
Letterenhuis te Antwerpen.

Deze uitgave bevat de boeken *Ingooigem 1904-1914* (1951), *Ingooigem 1914-1940* (1957) en een ruime selectie uit Streuvels' nagelaten schrift 'Heule – Avelghem – Ingooigem'.

Copyright voorwoord: Jeroen Cornilly, 2021
Copyright nawoord: Leentje Vandemeulebroecke, 2021
Foto's: Collectie Stad Antwerpen, Letterenhuis –
Collectie Vlaamse Gemeenschap

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Weteringschans 259, 1017 xJ Amsterdam.

Omslagontwerp: Nico Richter
Basisontwerp: Kees Kelfkens
Omslagillustratie: Stijn Streuvels, Het Lijsternest.
Bron: Stijn Streuvelsarchief
Typografie: Perfect Service

ISBN 978 90 295 4528 0 / NUR 321

www.arbeiderspers.nl
www.facebook.com/privedomein

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord: 'Waartoe dient het, of moet het dienen?' Stijn
Streuvels en zijn herinneringen – Jeroen Cornilly 7

INGOOIGEM I: 1904-1914 23

INGOOIGEM II: 1914-1940 93

NULLA DIES SINE LINEA 279

Nawoord – Leentje Vandemeulebroecke 361

Verantwoording 369

Register van persoonsnamen 373

‘Waar toe dient het, of moet het dienen?’
Stijn Streuvels en zijn herinneringen

‘Deze keer is het niet voor mijn plezier’, zo vat de tachtigjarige Streuvels *Ingooigem* aan, het derde deel van de terugblik op zijn leven. Die ene zin geeft niet alleen uiting aan de tegenzin waarmee hij zich aan het schrijven zet, maar ook aan zijn worsteling met het schrijven van het boek. Hij ziet zich geconfronteerd met het zoeken naar een gepaste vorm om het laatste deel van zijn leven te beschrijven, een tekst over een tijd die nog erg dicht bij hemzelf ligt, een verhaal waarin hij naar eigen zeggen ‘op ieder plaats, in elke omstandigheid, in eigen persoon’ tegenover zichzelf staat. Het neerschrijven van zijn meer recente herinneringen voelt voor Streuvels aan als een ‘gewetensonderzoek’, een verkenning in de tegenwoordige tijd. Het is een boek dat hij schrijft op een plek – zijn eigen woning, het Lijster-nest – waarmee veel van de herinneringen onlosmakelijk verbonden zijn, een plaats die de afstand ten opzichte van zijn verleden verkleint.

Maar terzelfder tijd blijkt er voor Streuvels aan het schrijven van *Ingooigem* geen ontkomen te zijn. Er is ‘de voortvarende aankondiging’, ‘de belofte’ om het derde deel te schrijven. Er is het aanvoelen dat het verhaal niet afgerond is en dat ‘nu de twee eerste delen er zijn, er het derde fataal bij hoort’. Maar in die eerste bladzijden van *Ingooigem* klinkt vooral een fundamenteelere drijfveer door: de nood, de drang tot schrijven. Het lezen en herlezen van zijn omvangrijke bibliotheek geeft Streuvels een vorm van ‘gemoedsbezwaar’ en ‘schuldbesef’, een gevoel dat hij zijn dagen in een soort van ledigheid doorbrengt. Na ruim een

halve eeuw was het schrijven onderdeel van een vaste dag-indeling geworden. Het schrijven was tot het wezen en de bestaansreden van de schrijver verworden, een handeling die zich als het ware op een natuurlijke manier aan hem opdringt en het leven zin geeft. ‘Als men ’t sedert vijftig jaar gewend is, heeft het leven, zonder schrijven, geen zin,’ besluit hij. Ook al schreef Streuvels naar eigen zeggen *Ingooigem* niet voor zijn ‘plezier’, toch ademen heel wat pagina’s de schrijflust die zoveel van zijn werk kenmerkt.

Het neerschrijven van zijn herinneringen wordt voor Streuvels het slotakkoord van een rijke schrijverscarrière, een project dat bijna twintig jaar in beslag zal nemen. Streuvels startte in 1939 met het schrijven van zijn levensverhaal. ‘Iemand zei mij onlangs: “Streuvels zou zijn memories moeten boeken”. Een brok literatuurgeschiedenis zouden wij er inderdaad mee winnen. Gij hebt zoveel individuen ontmoet zoowel vreemde als van hier dat dit al wel te boek mocht staan,’ schrijft Joris Vriamont op de laatste dag van 1940 aan zijn goede vriend Streuvels. De Brusselse muziek- en pianohandelaar bevestigde hiermee een plan dat de schrijver al had aangevat. ‘Ik werk namelijk aan eene trilogie: Heule, Avelghem, Ingoyghem. Daarin kan een hele levensgeschiedenis opgeteekend en uitgebeeld worden, en ik doe het dan ook uitsluitend “pour mon plaisir”’ antwoordt Streuvels hem op 3 januari 1941. Vriamont was een van de laatste van zijn goede vrienden die Streuvels van dit project op de hoogte bracht. Op 12 november 1939 had hij Emmanuel de Bom al geschreven over zijn plannen en de motieven ervoor. Hij werkte toen aan *Heule*, ‘dat als ik tijd en lust heb, een trilogie wordt samen met Avelghem en Ingoyghem. Ik heb een 25 boeken geschreven voor de lezers, dat zijn er nu voor me-zelf en mijn eigen plezier. Ze groeien traag met kleine stukjes – ik heb mijn tijd en ben door niets gehaast.’ Enkele weken later voegde hij er nog aan toe: ‘het werk gaat staag maar traag – het kan best bedoeld zijn als postuum werk – het is om herinneringen te

doen, en wat voor boek dat wordt, zullen we later zien. (...) en nu – ik weet niet door wie mijn boek over Heule bekend werd gemaakt, zie ik overal aangekondigd een boek jeugdherinneringen.’ In brieven aan Antoon Coolen, Camille Melloy en Ernest Claes – allemaal te dateren in de eerste maanden van 1940 – omschreef hij *Heule* systematisch als ‘impressionistische jeugdherinneringen’ en als het eerste deel van een trilogie. De titels van het drieluik verwijzen naar de Zuid-West-Vlaamse dorpen waar hij achtereenvolgens woonde: Heule, het dorp van zijn kindertijd; Avelgem, waar hij naar de middelbare school ging, vanaf 1887 een tijdlang in de bakkerij van de familie werkte en waar zijn eerste verhalen en romans vorm kregen; en ten slotte Ingooigem, waar hij in 1905 zijn eigen huis bouwde, een gezin stichtte en verder schreef aan zijn literaire oeuvre. Die opdeling in levensfasen voelt voor Streuvels aan als een logische keuze want: ‘als men het verleden in zijn afzonderlijke perioden aflies, herkent men er zichzelf niet in als één en dezelfde persoon.’

Uit alles blijkt dat Streuvels aan het begin van de Tweede Wereldoorlog zijn literaire oeuvre als voltooid beschouwt. In de jaren die volgen zouden enkel nog *De maanden* (1941) en *Beroering over het dorp* (1948) verschijnen – het eerste een bundeling van in 1938 in *De Standaard* verschenen stukjes, het tweede een ingekorte herwerking van *Dorpslucht* (1914-1915). De tijd om verhalend proza te scheppen blijkt voorbij, zoals hij aan het begin van *Ingooigem* aangeeft: ‘De periode van romans en novellen voortbrengen is voorbij – anderen doen het nu beter (...). Elk zijn beurt.’ Wat hem rest is het schrijven van zijn herinneringen, voor zijn eigen plezier, maar ook vanuit een soort innerlijke plicht. ‘Ik voel het aan als een ontlasting, na ’t volbrengen van een taak waartoe men zich inwendig verplicht weet – iets wat ik in mij droeg – een getuigenis die anders zou verloren gegaan zijn, daar het weergeven der werkelijkheid uit het verleden slechts in de herinnering kan benaderd worden,’ besluit hij *Heule*.

Streuvelds neemt ruim de tijd voor het neerschrijven van zijn herinneringen en wisselt het af met ander werk, zoals de revisie van zijn romans voor heruitgaven. 'De memoires-triptiek is een heelen tijd blijven liggen' schrijft hij Joris Vriamont op 18 april 1942. Enkele maanden later – in november 1942 – ontvangt Joris Vriamont een exemplaar van de 'kinderbiecht', zoals Streuvelds *Heule* omschrijft. Tussen *Heule* en *Avelgem* last Streuvelds bewust een pauze in. 'Ik zal nu maar enige maanden wachten om aan "Avelghem" te beginnen, want dat wordt al moeilijker,' schrijft hij op 19 september 1942 aan Emmanuel de Bom. Deze pauze duurt uiteindelijk niet enkele maanden maar drie jaar, een uitstel dat een rechtstreeks gevolg lijkt van de gemoedsstemming die de Tweede Wereldoorlog met zich meebrengt. 'Van de schrijftuur is niet veel terecht gekomen – het eerste deel van mijn Biographie heb ik afgewerkt en is kunnen verschijnen (Heule) doch om voort te doen aan Avelghem en Ingoyghem (de andere 2 deelen) daartoe heeft de lust mij ontbroken (*à quoi bon!* redeneerde ik, als de wereld in brand staat, met persoonlijke dingen voor den dag komen?),' verduidelijkt hij het uitstel in een brief van 6 juni 1945 aan Antoon Coolen. In de herfst van dat jaar vat hij moeizaam het werk aan *Avelgem* aan: 'Ik ben duchtig – doch zonder veel geestdrift – aan de schrijverij ('t beste tijdverdrijf en om uit den tijd weg te vluchten) mijn mémoires over Avelghem – vol. 11, afgewisseld met lectuur, is 't leven nog altijd de moeite waard,' schrijft hij aan Vriamont op 25 september 1945. Na de jaarwisseling hervindt Streuvelds het schrijfplezier en voltooit hij op nauwelijks een halfjaar het boek, zoals blijkt uit zijn briefwisseling met Emmanuel de Bom: 'Geestes-arbeid is absoluut niet verboden: ik werk geregeld aan mijn herinneringen van Avelghem – die dezen zomer moeten klaar komen' (5 maart 1946) ; en enkele weken later: 'Ik schrijf regelmatig 4 uur per dag aan Avelghem, en dat uitsluitend voor mijn plezier, zonder aan drukker, uitgever of lezer te denken. Me dunkt dat men eens de 75 zich dien luxe mag permitteren' (25 maart

1946). Het boek verschijnt naar aanleiding van zijn vijfenzeventigste verjaardag op 3 oktober 1946 als deel 27 van de Lijsternestreeks. Opnieuw is het boek geschreven voor zijn eigen plezier – niet toevallig staat helemaal aan het begin ‘weeral en nog eens: voor mijn plezier’. De mening van het publiek lijkt hem ogenschijnlijk nauwelijks bezig te houden: ‘Ik heb er plezier aan beleefd om dat alles weer op te rakelen en te ... herleven. Of het voor ’t lezerspubliek geschikt is, weet ik niet – kan me niet schelen,’ vertrouwt hij *De Bom* op 29 juli 1946 toe. *Avelgem* was opgevat als ‘een kroniek, die misschien voor mij alleen belang heeft en wellicht een paar mensen zal interesseeren, om hier in te vernemen: hoe het in dien tijd wás en hoe het bij mij geworden is’, verduidelijkt hij aan Vriamont op 24 maart 1946. Maar toch blijkt het ook een zorgvuldig geconstrueerd boek, een verhaal waarbij Streuvels zijn lezerspubliek niet uit het oog verliest, zoals hij op 19 oktober 1946 in een brief aan *De Bom* toegeeft: ‘vergeet echter niet dat het geen dagboek is. Alhoewel voor mijn eigen plezier geschreven, heb ik toch gemeend er een leesbaar boek van te maken, dat wil zeggen, dat de proporties of verhoudingen moesten in acht genomen worden, en dan komt het erop aan te weten wat weggelaten kan of moet worden.’ Het hoeft niet te verbazen dat het boek opent met een citaat van Proust: *Se souvenir c'est imaginer son passé*. Woorden die gelezen kunnen worden als een motto voor de volledige autobiografische trilogie.

Tussen *Avelgem* en *Ingooigem* volgt opnieuw een lange pauze, nu minder ingegeven door de tijdgeest als zodanig, maar door een twijfel over de zin van het schrijven van het boek zelf. De vrienden dringen niettemin aan op het derde deel van zijn levensverhaal. Antoon Coolen schrijft op 30 januari 1947: ‘en dan moet ge weer voor uw groot raam plaats nemen en “Ingoyghem” voltooiën’. Dat ‘groot raam’ waar Coolen naar verwijst, was het venster dat Streuvels een onbelemmerd uitzicht op het landschap rond het Lijsternest bood, het raam dat op de juiste hoogte geplaatst

was zodat het landschap zich optimaal aan Streuvels ontplooidde als hij aan zijn schrijftafel zat. Het was in 1906 bij een van de eerste verbouwingen van het Lijsternest aangebracht en werd essentieel voor Streuvels' schrijverschap, zoals hij het in *Ingooigem* zelf omschrijft: 'Daarmede is er dan die verrassende en gelukkige vondst gedaan geweest met het brede raam, waar ik, aan mijn schrijftafel gezeten, het heerlijke vergezicht over het landschap zou zien openliggen, er de schakeringen en lichtspelingen eigen aan de wissel van morgen, middag en avond, door de loop der jaargetijden – lente, zomer, herfst en winter – zou kunnen nagaan, er bestendig van genieten als van een levend tafereel en er de werkzaamheden volgen van het landelijk bedrijf, in de volle natuur! Een ongehoorde weelde waar men nooit genoeg van krijgt.' Bij alle volgende verbouwingen blijft dat panoramische raam – vandaag nog steeds een van de meest tot de verbeelding sprekende elementen van het Lijsternest en nog steeds een bron van inspiratie voor schrijvers – een constante.

Ingooigem laat op zich wachten, het schrijven wordt maand na maand uitgesteld. 'Ingoyghem ligt te week voor later,' schrijft hij De Bom op 25 mei 1947, en op 16 september 1948 blijkt er nauwelijks vordering gemaakt te zijn, want 'Het boek "Ingoyghem" ligt nog immer in de luiers. De lust om er aan te beginnen kan komen met den winter.' Streuvels wil het boek – nog meer dan *Heule* en *Avelgem* – voor zichzelf schrijven, en de twijfel om het te publiceren steekt de kop op: 'Ik heb het nu ondervonden: als men boeken schrijven wil voor eens eigen plezier, moet men ze thuis houden op één exemplaar. Met Ingoyghem (het 3de deel) ga ik het zoo doen,' vertrouwt hij De Bom toe op 5 maart 1947. De bijna tachtigjarige vriend uit Kalmthout spoort Streuvels verontwaardigd aan om vooral wel te publiceren: 'en gij die 't menschedom bedreigt met achterhouding van deel III Ingooigem!!! Dat lapt ge mij toch in géén geval, hé zeg!'

Het wordt een moeizaam schrijfproces, een worsteling

met een tekst, zoals niet alleen uit de aanzet van het boek blijkt, maar ook uit zijn brieven. 'Ik wil altijd van achteraf beginnen – dát is gemakkelijkst,' schrijft hij Coolen op tweede kerstdag 1950. Maar hij werkt verder, 'traag maar moedig!' klinkt het op 4 mei 1951. Het eerste deel van *Ingooigem*, over de korte periode 1904-1914, wordt zowel het dunste als het langzaamst geschreven deel van zijn herinneringen. De vorm van het derde deel van zijn memoires is ook duidelijk anders dan de eerste delen. Veel meer dan een afgerond verhaal te schrijven, wisselt Streuvels in *Ingooigem* korte dagboeknotities – een soort aantekeningen overgenomen uit een zakagenda – af met grondig uitgewerkte herinneringen en algemene beschouwingen over het leven. De herinneringen die in zijn ogen de belangrijkste zijn, mensen en levensgebeurtenissen die hem mee gevormd hebben, komen uitgebreid aan bod. Voor het decennium voorafgaand aan de Eerste Wereldoorlog zijn dat onder meer de bouw van de eigen woning, het stichten van een gezin en vooral de figuur van pastoor Hugo Verriest. Wat Streuvels ook mag beweren, de lezer wordt ook in dit derde deel niet volledig vergeten. De aanloop naar de bouw van het Lijsternest, die al in *Avelgem* was beschreven, herneemt hij in een beknopte versie, een noodzakelijke toevoeging om het verhaal te kunnen begrijpen.

Na het verschijnen van *Ingooigem 1904-1914* volgt nogmaals een periode waarin de ondertussen tachtigjarige Streuvels weinig lijkt te schrijven, al blijft hij regelmatig wel gedachten en herinneringen voor zichzelf neerpennen in een schrijfboek en ontstaat in deze jaren een eerste ontwerp voor wat de *Kroniek van de familie Gezelle* (1960) zal worden. Begin 1954 schrijft hij aan Joris Vriamont: 'Het getouw ligt stil – met uitvluchten gezocht om uit te stellen! Luiheid – en een beetje à quoi bon – gezien wat er in de literaire wereld gekookt & gestookt wordt. Boeken lezen is plezieriger dan boeken schrijven.' Die luiheid blijkt relatief, want de periode tussen de twee delen van *Ingooigem* wordt gevuld met een revisie van zijn volledige

oeuvre voor de publicatie van de twaalf volumes van *Stijn Streuvels' volledige werken* (1950-1955). Wanneer dit groot-schalige project van de baan is, start Streuvels, klaarblijkelijk met veel goesting, aan het vervolg van *Ingooigem*. 'Ik was den laatsten tijd met buitengewonen werklust bezeten. Ik had nu definitief INGOYGHM aangegrepen, de periode tusschen de twee oorlogen,' schrijft hij Antoon Coolen op 29 mei 1956. Een gelijkaardige stemming klinkt in de brieven aan Joris Vriamont uit de eerste maanden van 1957: 'Ik ben weer duchtig aan 't schrijven gevallen: Ingoyghem 1914-1945 – de beste manier om zich niet te vervelen' en een maand later blijkt dat er al een honderdtal bladzijden voltooid zijn, dus 'stoort mij niet!' maant hij Vriamont aan. Van een gebrek aan 'plezier' waarmee het eerste deel van *Ingooigem* aanvangt, lijkt nauwelijks nog sprake.

De opzet wordt in de eerste regels van het in 1957 verschenen boek nogmaals verduidelijkt: 'te vertellen 't geen geweest is'. Nog meer dan *Ingooigem 1904-1914* vat Streuvels *Ingooigem 1914-1940* op als een kroniek van een (recent) verleden waarin hij korte aantekeningen van wat in zijn leven voorviel, afwisselt met uitvoerige beschrijvingen van een selectie van gebeurtenissen, zelfreflectie en zelfs korte stukken verhalend proza. *Ingooigem* blijkt uiteindelijk een selectie van herinneringen uit het eigen leven, zonder dat Streuvels volledigheid of objectiviteit nastreeft. Een persoonlijk ingekleurd verhaal waarin (bewust) veel ontbreekt.

Bepaalde 'gaten' in de herinneringen kan de lezer zelf invullen, Streuvels verwijst er al dan niet expliciet naar. Wat eerder werd neergeschreven, hoeft niet hernomen te worden, lijkt de schrijver te redeneren. De ondertussen vijfentachtigjarige Streuvels wil geen tijd verspillen aan het herschrijven van wat hij eerder al met het publiek deelde. De Eerste Wereldoorlog – een bewogen en markante periode uit zijn leven – wordt in *Ingooigem* tot enkele bladzijden samengedrukt. Zijn dagboeknotities van de periode augustus tot december 1914 waren al in 1915

gepubliceerd. De herinnering aan de mis begrepen lectuur van zijn dagboek en de negatieve, soms vijandige receptie zindert veertig jaar na datum nog door: 'Moeten die aantekeningen hier nu ingelast worden? Heeft het nog zin of belang?' schrijft hij over de dagboeknotities waarvan hij een deel in zijn lade voor publicatie klaar heeft liggen. Het antwoord is duidelijk negatief. Van de jaren 1915 tot 1918 krijgen we slechts enkele flarden te lezen. Over die jaren valt niet veel te vertellen dat de lezer interesseren kan, oordeelt Streuvels. 'Als ik het nu herlees, is er in die periode weinig bijzonders gebeurd.' Latere gebeurtenissen worden slechts in de marge aangeraakt, maar de lezer wordt op weg gezet. Voor zijn zwerftochten met schilder Emmanuel Viérin verwijst hij naar het boek *Herinneringen uit het verleden* (1924), de geboorte en de eerste levensjaren van zijn dochter Dina had hij al uitvoerig verbeeld in *Prutske* (1922) en zijn boottocht met vrienden in 1924 was het onderwerp geweest van *Op de Vlaamsche binnenwateren* (1925).

Bijna de helft van *Ingooigem 1914-1940* wordt ingenomen door het verslag van de reis die hij in 1935 naar Palestina en het Middellandse Zeegebied had gemaakt. Streuvels beschikt over een ruime documentatie voor dat verslag: reisdocumenten, folders en brochures die hij tijdens de reis had verzameld, boeken over de regio in zijn bibliotheek en bovenal zijn schriftjes met aantekeningen en de honderden foto's gemaakt tijdens de reis. Het reisverslag kent een traag tijdsverloop in de beschrijving. Het tempo waarin de herinneringen in detail worden opgehaald zakt. En vooral, het blijft in de eerste plaats een verslag, een beschrijving van wat hij in 1935 had ervaren. Streuvels voegt geen reflectie vanuit het heden toe op die reis, ook al zijn er in de tussentijd twintig bewogen jaren verlopen.

Het tweede deel van *Ingooigem* eindigt met een notitie over 10 mei 1940, de dag waarop het Duitse leger België binnenviel. Het is een logische datum om het tweede deel af te sluiten. Streuvels sluit in de laatste regel van het boek

een vervolg op zijn herinneringen niet volledig uit: 'Afwachten met de vraag: of er nog verder zal aan geschreven worden?' Antoon Coolen is alvast van mening dat er verder geschreven mag worden aan de herinneringen. 'Ik ben nu benieuwd naar het laatste deel der herinneringen,' besluit hij zijn bedankingsbrief voor *Ingooigem 1914-1940* van 9 oktober 1957. Een maand eerder had Streuvels al aan Ernest Claes geschreven: 'wat er met Ingoyghem III gebeuren moet hangt in de lucht.'

Het derde deel komt er uiteindelijk nooit. Streuvels was zich niet alleen goed bewust van de beperkingen van het neerschrijven van de eigen herinneringen, maar ook van het schrijven over een te recente tijd, want 'ge moet te veel zeggen dat beter verzwegen wordt'. In 1957 of 1958 onderneemt hij een poging om *Ingooigem III* te schrijven. In een dummy van André Demeerseman's *Tunisie* maakt hij een aanzet. In de intensief bewerkte eerste pagina's reflecteert hij, weerom, op de betekenis van en de motieven voor het neerschrijven van zijn herinneringen. Daarna volgt één notitie, gedateerd vrijdag 10 mei 1940, de dag waarmee *Ingooigem 1914-1940* was geëindigd. De rest van het boek blijft blanco. Streuvels zet er een punt achter, goed beseffend dat de schrijver nooit alles kan schrijven, nooit volledig kan zijn. Of zoals hij het in een van de laatste regels van zijn nagelaten schrift zelf verwoordt: 'Een mens mag zijn hele leven uitgeschreven hebben, nog houdt hij driekwart binnen.'

Op 15 augustus 1969 overlijdt Streuvels in zijn eigen Lijsternest. Hij laat weinig ongepubliceerd werk na. Het markantst is ongetwijfeld zijn oorlogsdagboek uit de jaren 1915-1918, dat Luc Schepens in 1979 voor het eerst uitgeeft en waarvan Marcel de Smedt in 2015-2017 de definitieve versie bezorgt. Naast het oorlogsdagboek is er nog een schrift, soms ten onrechte als een '(geheim) dagboek' omschreven. Het bevat geen chronologische opsomming van gebeurtenissen, wel losse invallen, beschouwingen,

herinneringen aan vroeger. Ludo Simons omschreef het treffend als een 'memoriaal', dat zich laat lezen als een 'hoogstpersoonlijke belijdenis' van Streuvels. Het schrift vormt de neerslag van de laatste levensfase – die van 'de bejaardheid, op weg naar de ouderdom' – een periode die Streuvels veel beter voor zichzelf dan voor een publiek onder woorden lijkt te kunnen brengen. Het memoriaal is vooral de neerslag van een periode waarin concrete gebeurtenissen van ondergeschikt belang zijn. Een bij momenten haast associatieve opeenvolging van gedachten en indrukken, een soort dagboek van gevoelens en gemoedstoestanden. Halfweg het schrijfboek haalt Streuvels overigens expliciet het principe van de monologue intérieur aan. Het zijn teksten die Streuvels schrijft voor zichzelf, net zoals hij dat met zijn autobiografische trilogie doet. Maar evengoed zijn het fragmenten om te gebruiken in zijn boeken. Meerdere pagina's doorstreept hij nadat hij de tekst vaak minimaal herwerkt heeft voor *Ingooigem*.

Streuvels was in 1950 in het boek beginnen te noteren, de periode waarin hij ook aan het eerste volume van *Ingooigem* werkte. Het schrift – eigenlijk een dummy van *Stijn Streuvels' Werken* – draagt op de kaft het opschrift 'Heule – Avelghem – Ingooigem', terwijl op de titelpagina *Nulla dies sine linea* te lezen staat, Streuvels' motto dat ook in zijn schrijfkamer boven het panoramische raam hangt. Hij blijft het schrift verder aanvullen met losse aantekeningen, tot zeker enkele jaren na het voltooiën van *Ingooigem 1914-1940*. Naar de datering van de invallen hebben we het raden. Streuvels is bijzonder zuinig met data, enkel het ritme van de seizoenen klinkt bijna systematisch in de tekst door.

Het memoriaal bevat de meest persoonlijke en intieme teksten die Streuvels ooit schreef. Het gewetensonderzoek dat hij op de eerste pagina van *Ingooigem* bijna als een opdracht ziet, komt in dit onuitgegeven schrift ten volle tot uiting. 'Als ik nadenk over de verschillende perioden van mijn leven, moet ik twijfelen of ik door al die fasen dezelfde mens ben geweest!' schrijft hij in 1950. De tach-

tigjarige Streuvels staat tegenover zichzelf. De schrijver reflecteert over het ouder worden, en op hoe de ouder wordende mens naar de hem omringende wereld kijkt. De pagina's van het memoriaal laten een Streuvels aan woord zoals Garnt Stuiveling hem in 1971 beschreef: 'Naarmate Streuvels ouder werd, ging hij duidelijker beseffen dat hij behoorde tot een wereld die niet meer bestond.' Het beeld dat we ons van de oudere Streuvels kunnen vormen, wordt tijdens het lezen van het memoriaal verder uitgediept, iets waar Toon Breës eerder al op wees. Het blijkt een cruciaal document om 'de mens achter het werk' beter te leren kennen.

De in het memoriaal aangesneden thema's en de persoonlijke, reflecterende toon van de tekst komen ook terug in de brieven die Streuvels in dezelfde jaren schrijft aan zijn vrienden. De brief die hij op 21 augustus 1953 aan Vriamont schrijft leest bij vlagen als een herwerking van passages uit het memoriaal, of is het net andersom en vonden fragmenten uit die brief een nieuw leven in het memoriaal? 't Verleden herdenken stemt noodzakelijk weemoedig' vangt de brief aan, waarna hij stelt dat hij 'van langs om vreemder tegenover de tegenwoordige wereld en het leven' staat. En hij stelt zich vragen bij de uitkomst van de vooruitgang: 'Er is veel veranderd sedert 40 jaar en weinig van 't oude overgebleven. Is het er beter of schooner op geworden?' De roem weegt zwaar, stelt hij aan het einde van de brief – 'Het begint mij te vervelen als een phenomenon beschouwd te worden' – maar aan levensvreugde heeft hij nog niet ingeboet, want 'Elken nieuwen dag dat God mij verleent, beschouw ik als een hemelsche weldaad, en 't genot er van is alsof 't de laatste zou zijn.'

De brieven aan Joris Vriamont staan ook bol van de verwijzingen naar wat hij leest. In het memoriaal noteert Streuvels letterlijk honderden citaten uit de boeken die hij ter hand neemt. Streuvels grijpt vooral naar de planken waarop de Franstalige auteurs rusten, een verzameling die trouwens verder aangroeit in deze periode. 'Ik amuseer me

ondertusschen met lectuur. Ik heb een massa boeken (fransche) gekocht – nu weer in Duinkerke, tusschen de puinen! met dien voordeeligen wisselkoers kan men de verzoeken niet weerstaan!’ laat hij Emmanuel de Bom weten op 16 september 1948. Korte tijd later bericht hij aan Vriamont over de aankoop van een ‘prachtige Gide-uitgaaf in xv deelen op chiffon de Bruges’. André Gide is een van de auteurs die hij veelvuldig citeert in het schrift, samen met onder meer François-René de Chateaubriand, Marcel Proust, Julien Green, Jacques Chardonne, François Mauriac, Pierre Loti en André Maurois. Alles samen bevat het schrift citaten van ruim zestig auteurs, waaronder ook Russische, Noorse, Nederlandstalige en Duitstalige. ‘Ik amuseer mij tegenwoordig met de autobiographische schriften van Goethe – dat is nog wat anders dan die prentieuse dagboeken van een Gide, Green en andere van dat soort’ schrijft hij op 9 maart 1955 aan Joris Vriamont. De citaten tonen ons hoe Streuvels facetten van zichzelf, van zijn opvattingen en gedachtegangen herkent in het werk van andere schrijvers, ongeacht het tijdsgewricht waarin ze leefden. Een handvol van deze citaten verwerkt hij uiteindelijk in *Avelgem* en *Ingooigem*.

‘Oogen die kijken’ schreef Streuvels eigenhandig onder een close-up van zijn ogen, gemaakt door zijn vriend en fotograaf Gaston Gyselynck in 1932. Het zorgvuldig observeren en alle details tot zich laten doordringen, behoort tot het wezen van Streuvels. Hij had, zoals Garnt Stuiveling in 1971 stelde, ‘een zeldzaam goed geheugen, in het bijzonder voor visuele dingen’. Het visuele documenteerde hij zowel in woord als beeld. De notitieboekjes waarin hij zijn impressies van de Palestinareis neerpande, getuigen van die aandacht voor het visuele. In losse woorden en flarden van zinnen weet hij indrukken van licht, kleur en atmosfeer te vatten: ‘Grijs – regen, onweerstemming dof – zwoel – klaart op – ontwaken: zicht op Napels in de mist – opgewekte stemming haven’, ‘gouden licht op blauwe zee’,

‘donderwolven, zwoel, regen – roode eerde’ ... De pagina’s lijken bij momenten op een fotografische ontdekking van de wereld, zoals wanneer hij het binnenvaren van Istanbul beschrijft: ‘Het schip glijdt zachtjes nader – telkens komen nieuwe beelden duidelijker voor in het stadsgeheel als in een draaiende bioscoop.’ De wisselwerking tussen woord en beeld is frappant tijdens de reis. Op donderdag 22 augustus noteert hij op volle zee: ‘foto’s van zeebaren en schuimspatten – diep blauw doorschijnend water, met telkens weerkerend en altijd ander opensproeiend wit schuim met waterstof iriseerend als een opensproeiende ruiker – altijd nieuw herhalend – al het bestaande vergeten – hier is alleen nog: het eeuwig geruisch van de baren op eenzelfde rhytme met ’t gestamp van den motor als de asemgang van een reus die de ruimte van kokend schuim – waarvan de kolken openspatten doorklieft.’ Kort voor of na deze notitie moet de schrijver over de reling gehangen hebben om het schuimende water te fotograferen. Beeld en tekst versterken elkaar.

Zoals steeds had Streuvels tijdens de reis zijn fototoestel bij zich. Hij komt thuis met ruim vierhonderd beelden van gebouwen, landschappen, reisgenoten en vooral ook rake observaties van de lokale bevolking. Streuvels had de fotografie kort voor 1900 ontdekt, kocht een eerste fotocamera aan het begin van de twintigste eeuw en fotografeerde ruim een halve eeuw. Hij maakt in de eerste plaats foto’s voor zichzelf, voor zijn plezier. De onderwerpen haalt hij uit zijn onmiddellijke omgeving: zijn gezin, zijn huis, de tuin, de vrienden die op bezoek komen, het Zuid-West-Vlaamse landschap, de boeren aan het werk, processies, optochten, toneelvoorstellingen... Zijn foto’s verraden het plezier van het kijken, een speelse inborst en zijn bewondering voor de hem omringende wereld. Ze geven blijk van zijn talent om accuraat en gedetailleerd te kijken, het wezen en de eigenheid van de dingen te ontdekken. De duizenden foto’s die Streuvels neemt vormen samen een soort ‘visuele herinneringen’, complementair aan de her-

VOORWOORD

inneringen die hij neerschreef. Een handvol foto's werd in deze uitgave daarom aan de tekst toegevoegd. Het fotograferen en het schrijven vullen elkaar aan. Ze ontstonden uit een verlangen een verleden vast te leggen, of zoals Streuvels zelf schreef: 'Het moet iets geweest zijn als de drang om 't verleden vast te houden, niet in de vergetelheid te laten vallen.'

Jeroen Cornilly, juni 2021

Voor het schrijven van dit voorwoord werd gebruik gemaakt van de briefwisseling met Streuvels die bewaard wordt in het Letterenhuis (Antwerpen) en van de volgende publicaties: Luc Schepens, *Kroniek van Stijn Streuvels*, Brugge, 1971. – Garnt Stuiveling, 'Inleiding' in: Stijn Streuvels, *Volledig werk*, deel 4, Brugge, 1973. – Ludo Simons, *Het derde leven van Stijn Streuvels*, Kalmt-hout, 2014. – Toon Breës, *Stijn Streuvels – een kritische en biografische synthese van zijn geboorte tot vandaag*, Tielt, 2016.